

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

Martin Matyska

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra biblických věd

Martin Matyska

**Antiteze z Horského kázání v Matoušově
evangelii (Mt 5,17–48)**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Th.D.

Praha 2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. listopadu 2012

Bibliografická citace

Antiteze z Horského kázání v Matoušově evangeliu (Mt 5,17–48) [rukopis]: – bakalářská práce / Martin Matyska; vedoucí práce: doc. PhDr. Mireia Ryšková, Th.D. -- Praha, 2012. -- 47 s.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o antitezích z Horského kázání, jak jsou uvedeny v Evangeliu sv. Matouše (Mt 5,17–48). Nejprve stručně seznamuje s teorií vzniku Matoušova evangelia. Pomocí vysvětlení klíčových slov a exegetických poznámek se snaží o vysvětlení jednotlivých antitezí v kontextu Starého i Nového zákona. Zabývá se vztahem Starého a Nového zákona, tak, jak je v antitezích formulován. Zvláštní důraz je kladen na vysvětlení pojmu spravedlnost, a to v pojetí Starého zákona, v Tóře, u Proroků a v mudroslovné literatuře a u jednotlivých názorových skupin, které působily v Ježíšově době. Pojem spravedlnosti podle Nového zákona je vysvětlen zvláště v pojetí sv. Pavla. Práce se zabývá i Ježíšovou etikou a jejími odlišnostmi od Starozákonní etiky. V úvodu práce je položena otázka, jak naplnit Ježíšovy požadavky, které plynou z antitezí.

Klíčová slova

spravedlnost, zákon, hněv, cizoložství, čistota, přísaha, odplata, láska k nepřátelům

Abstract

The Antithesis of the Sermon on the Mount in the Gospel of St. Matthew (Mt 5,17–48)
The bachelor thesis deals of the with the antithesis Sermon on the Mount, as mentioned in the Gospel of St. Matthew (Mt 5,17–48). It begins with a brief introduction to the theory of the creation of the Gospel of Matthew. By explaining key words and exegetical notes, it attempts to explain the individual antitheses in the context of the Old and New Testaments. It deals with the relationship of the Old and New Testaments, as formulated in the antitheses. Special emphasis is placed on the notion of justice, in the conception of the Old Testament, the Torah, the Prophets and sapiential literature and various opinion groups that operated in the time of Jesus. The concept of justice according to the New Testament is explained particularly in the conception of St. Paul. The work also deals with the ethics of Jesus and its differences from the Old Testament ethics, and is introduced by a question of how to fulfill Jesus requirements stemming from the antithesis.

Keywords

Righteous, law, anger, adultery, purity, oath, retribution, love to enemy

Počet znaků (včetně mezer): 77 699

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Mireii Ryškové, Th.D. za vedení práce a Mgr. Miroslavu Dítěti a Mgr. Monice Tomešové za laskavou podporu.

Obsah

Úvod.....	7
1. Evangelium sv. Matouše	8
1.1. Autor evangelia	8
1.2. Adresáti evangelia	8
1.3. Doba sepsání.....	9
1.4. Kompozice Matoušova evangelia	10
2. Horské kázání.....	11
2.1. Struktura Horského kázání	11
3. Antiteze	13
3.1. Úvod k antitezím (Mt 5,17–20).....	13
3.2. Výklad úvodu k antitezím (Mt 5,17–20).....	26
4. První antiteze – o zabití (Mt 5,21–26)	27
4.1. Lidský hněv	27
4.2. O zabíjení	28
4.3. Výklad první antiteze	28
5. Druhá antiteze – o cizoložství (Mt 5,27–30)	30
5.1. Cizoložství a čistota srdce	30
5.2. Výklad druhé antiteze.....	32
6. Třetí antiteze – o rozluce (Mt 5,31–32)	33
6.1. Rozluka.....	33
6.2. Výklad třetí antiteze	33
7. Čtvrtá antiteze – o přísaze (Mt 5,33–37)	35
7.1. Přísaha	35
7.2. Výklad čtvrté antiteze.....	36
8. Pátá antiteze – o odplatě (Mt 5,38–42)	37
8.1. Výklad páté antiteze	37
9. Šestá antiteze – o lásce k nepřítelům (Mt 5,43–48)	39
9.1. Láska k bližnímu ve Starém zákoně.....	39
9.2. Nepřítel ve Starém zákoně	40
9.3. Význam slova bližní ve Starém zákoně	40
9.4. Láska u Ježíše Krista	41
9.5. Ježíšova láska k nepřítelům	41
9.6. Význam slova bližní u Ježíše Krista.....	41
9.7. Výklad šesté antiteze	42
10. Možné otázky k antitezím	43
Závěr	44
Seznam použitých zkratk.....	45
Seznam literatury	46

Úvod

Tématem Horského kázání, zvláště jeho antitezemi, jsem se začal intenzivněji zabývat poté, co jsem ve svém životě řešil svůj postoj k lidem, kteří mi projevili zjevné nepřátelství. Protože jsem hledal odpověď v Božím slově, konkrétně v Kristově slově o lásce k nepřítelům tak, jak je uvedeno v Horském kázání v Matoušově evangeliu (Mt 5,21-48), rozšířil se můj zájem i na ostatní antiteze. Nebyl jsem uspokojen výkladem, jak jsem ho slyšel v katolických kostelích. Antiteze byly uváděny pouze jako zesílení Božího morálního nároku na člověka, a tím i břemene, které je na něj kladeno. Intuitivně jsem cítil, že v antitezích je skryto mnohem víc než pouhé zesílení morálních nároků na křesťany a pochopil jsem, že se proto musím zabývat jednotlivými antitezemi i jejich celkovým kontextem hlouběji a co nejvíce se přiblížit jejich významu tak, jak byly zamýšleny.

V této práci se zabývám klíčovými pojmy jednotlivých antitezí, a to ve světle komentářů renomovaných exegetů 2. poloviny 20. století.

1. Evangelium sv. Matouše

1.1. Autor evangelia

Evangelium nás odkazuje na celníka Matouše jako na autora. V jeho evangeliu najdeme ještě jenom ve vyprávění o povolání celníka jménem Matouš (zatímco Marek a Lukáš ho nazývají Levi). Běžné vysvětlení říká, že jenom Matouš věděl, že onen povolaný celník Levi byl on sám, a tak ve vyprávění o povolání jméno změnil. Většina biblistů je přesvědčena, že dnešní Matoušovo evangelium bylo původně sepsáno řecky a není překladem semitského originálu, jak se uvádělo ještě v polovině dvacátého století. Je nepředstavitelné, že by Matouš – očitý svědek, jeden ze Dvanácti, použil jako hlavní pramen řecké evangelium podle Marka, který nebyl očitým svědkem. Dnes panuje všeobecné přesvědčení, že kanonický Matouš byl původně sepsán řecky autorem, který nebyl očitým svědkem, jeho jméno nám není známo a použil jako hlavní prameny Markovo evangelium a Q, které byly pravděpodobně dvojí, a speciální látku, kterou najdeme jen u Matouše (Ježíšovo narození).

Autor Matoušova evangelia mohl beze všeho (stejně jako např. Pavel) používat řecké texty Písma. Pokud psal řecky, tak nejspíš patřil mezi helénisticky vzdělané Židy. Navíc měl pravděpodobně k dispozici různé prameny, možná sbírku citátů z Písma pro apologetické cíle, dokládající, že Ježíš je Mesiáš. Pro Matoušovo evangelium je příznačná znalost židovské mentality a teologie: Ježíšovo dětství s rodokmenem, paralely Ježíše a Mojžíše, znalost židovských legend. Postoj k Zákonu v horské řeči; diskuse s farizeji; obrazy Petrovy autority (klíče království, svazovat a rozsvazovat); příkaz poslouchat ty, kdo jsou na Mojžíšově stolci; obava, aby k útěku nedošlo o šabat. Vlastní látka v pašijích připomíná midraše na Starý zákon. To vše mluví pro evangelistu – židokřesťana.

1.2. Adresáti evangelia

Jako místo, kde bylo Matoušovo evangelium sepsáno, nejspíš připadá v úvahu Antiochie v Sýrii, třetí největší město Římské říše po Římě a Alexandrii. Ignác z Antiochie a Didaché znají Matoušovo evangelium. Nejdůležitějším argumentem je však soulad tzv. „implicitních čtenářů“ a to, co víme o církvi v Antiochii. Prolínání židovsko-křesťanských a pohansko-křesťanských zájmů v Matoušově evangeliu je

složitě. Některé texty prozrazují zájem na uchování vázanosti na Zákon, jiné směřují zase k revizi Zákona. Přes veškeré diskuse o židovském Zákoně se o „Židech“ mluví jako o někom jiném, cizím. Matouš nevysvětluje židovské zvyky, jako by pohanští část Matoušovské komunity znala zásady o čistotě při stolování. Nejpravděpodobnější řešení je, že evangelium bylo adresováno kdysi silně židokřesťanské komunitě, která se postupně stále více stávala pohanokřesťanskou. Dějiny křesťanství v Antiochii odpovídají situaci předpokládané v Matoušově evangeliu. V Antiochii bylo asi více Židů než jinde v Sýrii. Nepřekvapuje tedy, že když helénističtí židokřesťané byli z Jeruzaléma vyhnáni a přišli do Antiochie, mluvili o Kristu i pohanům. Pavlova a Barnabášova misie k pohanům začala pod záštitou Antiochie. Ta vyvolala námitky velmi konzervativních židokřesťanů, které se řešily na jeruzalémském „sněmu“ (rok 50). Po 70. letech se pohanokřesťané v Antiochii asi stali většinou. Způsob vyjadřování prozrazuje, že židokřesťané se již oddělili od židovství a tvořili s pohanokřesťany samostatnou soběstačnou církev. Znamky odcizení v Matoušově evangeliu nejsou však ještě tak ostré jako v Janově evangeliu.

1.3. Doba sepsání

Mnoho ukazatelů svědčí pro období let 70 – 100. Zastánci autorství apoštola Matouše kladou spodní mez před rok 70. V textu evangelia jsou závažné důkazy proti ranému datování. Matouš vynechává, že jeruzalémský chrám má být domem modlitby „pro všechny národy“. Král, který vypálil město, je asi odezvou zničení Jeruzaléma římskými vojsky roku 70. Matouš spíše dokládá pokročilou teologii v trinitární křesťanské formulaci a v příslibu Ježíšovy stálé přítomnosti místo naléhavé parusie. Spory s farizeji a odsouzení lehkovážného užívání titulu „rabbi“ dobře vyjadřuje atmosféru raného rabínskému období po roce 70. Pravděpodobnou dobou sepsání Matoušova evangelia jsou léta 80 – 90. Protože argumenty nejsou příliš průkazné, lze jako jisté období sepsání považovat 70 – 100.¹

¹ Srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 11–32. Dále pak: LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 8–14. BROŽ, Vojtěch: Nový Zákon, Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra náboženské výchovy a charitativní práce, 2006, 25, 50–57, Jeruzalémská Bible: Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, 2009, 1697

1.4. Kompozice Matoušova evangelia

Nejnápadnějším kompozičním rysem je přítomnost pěti větších bloků Ježíšových promluv (kapitoly 5–7;10;13;18;24–25). Dalším významným rysem jsou „příběhy z dětství“, které vyvažují zprávy o Ježíšově utrpení a vzkříšení. Mezi tyto hlavní bloky jsou vloženy narativní bloky. Tak vzniká schéma, v němž se střídá vyprávění a promluva. Nástin, založený na nejnápadnějších strukturních rysech vypadá takto:

- Ježíš: „kdo“ a „kde“ (Mt 1,1–2,23)
- Začátek Ježíšova působení (Mt 3,1–4,25)
- Horské kázání (Mt 5,1–7,29)
- Ježíšovy mocné činy (Mt 8,1–9,38)
- Misijní promluva (Mt 10,1–42)
- Odmítnutí Ježíše (Mt 11,1–12,50)
- Podobenství o království (Mt 13,1–53)
- Zázraky, konflikty a kříž (Mt 13,54–17,27)
- Rada rozdělené obci (Mt 18,1–35)
- Opozice proti Ježíšovi (Mt 19,1–23,39)
- Příchod království (Mt 24,1–25,46)
- Ježíšova smrt a vzkříšení (Mt 26,1–28,20)²

² srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 14–15

2. Horské kázání

Novozákonní bádání se shoduje v tom, že Horské kázání sice obsahuje mnoho Ježíšových slov, ale Ježíš je tímto způsobem neřekl najednou. Horské kázání spíše představuje dílo evangelisty Matouše.³ V tomto evangeliu je Horské kázání zařazeno jako první velká promluva a následuje po uvedení počátku Ježíšovy veřejné činnosti a povolání učedníků. Horské kázání je obsaženo v Mt 5,1–7,29.

2.1. Struktura Horského kázání

Horské kázání můžeme rozdělit do několika oddílů:

- Úvod: prostředí (Mt 5,1–2), blahoslavenství (Mt 5,3–12), identita Ježíšových následovníků (Mt 5,13–16) a učení o Zákoně (Mt 5,17–20), což v této práci bereme jako úvod k antitezím.

- Antiteze (Mt 5,21–48)

- Skutky zbožnosti (Mt 6, 1–18)

- Další učení (Mt 6,19–7,29)⁴

„Touto velkou kompozicí promluv nám Matouš představuje Ježíše jako nového Mojžíše, a sice v hlubokém smyslu... Uvozující verš Mt 5,1 tu znamená mnohem víc než celkem náhodný rámeček: Když Ježíš uviděl zástupy, vystoupil na horu, a jak se posadil, přistoupili k němu jeho učedníci. Otevřel ústa a učil je... Ježíš se posadí – to je výraz plné moci učitele. Zaujímá místo na hoře – učitelském stolci, katedře... Ježíš sedí na stolci jako učitel Izraele a jako učitel lidí vůbec. Neboť slovo učedník... u Matouše okruh adresátů Ježíšovy promluvy neohraničuje, ale rozšiřuje. Každý, kdo slyší a slyšené přijímá, se může stát učedníkem.

V budoucnu bude záležet na slyšení a následování, nikoli na rodovém původu. Učednictví je možné pro kohokoli, povolání je pro všechny: tak se ze slyšení vytváří širší Izrael – obnovený Izrael, který to, co je staré, nevyklučuje a neruší, ale překračuje směrem k univerzálnu.

Ježíš sedí na Mojžíšově učitelském stolci, ale ne jako mistři učitelé, kteří se k tomu vzdělávají ve školách; sedí tam jako větší Mojžíš, který rozšiřuje smlouvu na všechny národy. Z toho je zřejmá i význačnost hory. Evangelista nám neříká, o který

³ Tamtéž, 58

⁴ srov. tamtéž, 104–129

vrch v Galileji se jedná. Ale tím, že je to hora Ježíšova kázání, je to HORA – nový Sinaj. Je místem Ježíšových modliteb, jeho setkání tváří v tvář s Otcem. Hora tak přirozeně nabývá charakteru nového, definitivního Sinaje.⁵ Je třeba poznamenat, že Matouš zařadil do Kázání na hoře slova pronesená při různých příležitostech, aby nabyla rázu co nejúplnějšího programu.⁶

⁵ RATZINGER, Josef: Ježíš Nazaretský, Brno: Společnost pro odbornou literaturu, o.s., 2007, 58

⁶Srov. Jeruzalémská bible: Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, 2009, 1708 poznámka a)

3. Antiteze

3.1. Úvod k antitezím (Mt 5,17–20)

Antiteze jsou všechny utvořeny podle stejného vzoru. Ke každému příkazu, jenž byl znám, alespoň podle obsahu, z pěti knih Mojžíšových a vzhledem k tamějším obrátům je formulován jakožto teze, je uveden vždy Ježíšův výrok jako antiteze: „Slyšeli jste, že bylo řečeno... Ale já vám říkám...“ Takový způsob uvádění opaků nebyl v židovství v Ježíšově době zcela nový. Zcela nové však bylo uvést vlastní pokyny vůči samotnému textu Zákona, který slyšeli (a dále předávali „otcové“, tedy lidé u hory Sinaj). Smysl všech šesti antitezí spočívá v něčem jiném. Mají celistvě umožnit poznání podstaty větší spravedlnosti.⁷

Antiteze jsou jak v christologickém tak etickém ohledu důležité texty. Je důležité oba aspekty správně zařadit a také je vidět v jejich spojení. Zde je třeba varovat před dvojitým nedorozuměním. Za prvé: Postoj Ježíše k Zákonu nesmí být pojímáno jako reintegrace, obnovení původního smyslu Zákona, který byl židovskou kasuistikou Tóry přetvořen. Co se týká původu, dalo by se možná říct, že horský kazatel chtěl, aby byly jeho pokyny, pokud se vyjadřoval k Zákonu, nazírány jako charta shromáždění, kterou má být lid spojen se svým Bohem. To se stane tak, že člověk nyní vnímá Zákon jako slovo Kristovo a jako takové ho naplňuje. Za druhé: Antiteze nepopisují antitezi od písmena k duchu. Nejde o to Zákon posunout kvůli pokynům Ježíše do světla, které mu podle Ježíšova a Matoušova názoru přísluší. Pamatujme na první přikázání desatera! Spíše ale by se dalo říct, že Zákon apeluje na strach a naději, Ježíš však na lásku. Je správné, když se zjistilo, že pro Ježíše je nepřítomnost židovského postoje nápadná. Zřejmě mu šlo o to překonat ne Zákon, ale spíš zákonnost a osvobodit člověka od zákonného myšlení směrem k lásce. V etickém ohledu by měla být zdůrazněna myšlenka bratrství. Zvířata ho neznají, nanejvýš v dětství. Dospělá zvířata už se neznají. Něco spojuje člověka se zvířaty, třeba v dnešní době objevený agresivní pud (K. Lorenz). Je člověk pudové zvíře v bezbožném světě, náhodné dílo přírody? Antiteze protestují proti tomuto pohledu na člověka a staví proti němu společenství bratří.⁸

⁷ srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 74

⁸ Srov. GNILKA Joachim: Das Mathäusevangelium. Erstel Teil. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1988, 150–157

¹⁷Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας: οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι. ¹⁸ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἐν ἡ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γένηται. ¹⁹ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων καὶ διδάξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν: ὅς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ²⁰λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ἐάν μὴ περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. (Mt 5,17–20)⁹

Český překlad¹⁰: „¹⁷Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit Zákon, nebo proroky; nepřišel jsem zrušit, nýbrž naplnit. ¹⁸Amen, pravím vám: Dokud nepomine nebe a země, nepomine jediné písmenko, ani jediná čárka ze Zákona, dokud se to všechno nestane. Kdo by tedy zrušil jediné z těchto nejmenších přikázání a tak učil lidi, bude v království nebeském vyhlášen za nejmenšího; kdo by je však zachovával a učil, ten bude v království nebeském vyhlášen velkým. ²⁰Neboť vám pravím: Nebude-li vaše spravedlnost o mnoho přesahovat spravedlnost zákoníků a farizeů, jistě nevejdete do království nebeského.“ (Mt 5,17–20)

3.1.1. Ježíšův příchod

Ježíš mluví o tom, že přišel. Později Ježíš označuje své společenství s hříšníky takto: „Nepřišel jsem pozvat spravedlivé, ale hříšníky“ (Mt 9,13) a vzhledem ke sporu o první místa zdůrazňuje Ježíš: „Tak jako Syn člověka nepřišel, aby si dal sloužit, ale aby sloužil a dal svůj život jako výkupné za mnohé.“ (Mt 20,28) Ježíš hovoří o svém poslání. „Přišel jsem“, to v první řadě znamená: „Bůh mě poslal“. Ale ještě něco jiného má v tomto Ježíšově výroku význam. Ježíš neříká: přišel jsem, abych zachovával Zákon, nebo přišel jsem, abych konal Zákon. Nikoliv, Ježíš přišel, aby naplnil Zákon. Tak řekl i Janovi: „...neboť tak je třeba, abychom naplnili všechno, co Bůh žádá.“ (Mt 3,15) Přesto se můžeme ptát, v čem však zde spočívá rozdíl? Když člověk pouze plní, nebo zachovává Zákon, například čtvrté přikázání, zůstává nejasné, proč toto přikázání plní. Ze strachu, z přesvědčení, nebo z pohodlnosti či vypočítavosti? Nejasný je také ale smysl a oblast platnosti Zákona. Byl dán k posílení rodičovské autority nebo kvůli péči

⁹ Všechny citace v řečtině jsou z internetového zdroje: <http://www.greekbible.com/index.php>

¹⁰ Všechny překlady antitezí jsou z: Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, Praha, 1993

o staré rodiče? Platí pro děti, nebo dospělé? Když je o Ježíšovi psáno, že přišel proto, aby naplnil Zákon, znamená to, že Bůh neposlal Ježíše, aby Zákon zrušil, ale aby ve svém životě přijal Zákon tak dokonale, aby o jeho smyslu už neexistovaly žádné nejasnosti. Naše těžkosti s plněním přikázání Bůh neřeší tak, že by těžká přikázání jednoduše zrušil nebo omezil. Řešení, které Bůh nabízí skrze Ježíše, vypadá jinak, je naopak náročnější. Toto řešení by se dalo shrnout do slov: větší spravedlnost. Není to tedy tak, že místo aby nám cesta do Božího království byla zpřístupněna, jsou na nás kladeny větší nároky? Kdo toho je schopen? Ale je třeba si vyjasnit, co je míněno slovy nebeské království.¹¹

3.1.2. Nebeské království

Podle synoptických evangelií je nebeské království neboli království Boží ústředním tématem Ježíšova kázání. První, kdo začal vyhlášovat nebeské království, byl Jan Křtitel (Mt 3,2) a od něho toto poselství převzal Ježíš (Mt 4,17). Výraz „království nebeské“ vznikl na základě pozdně židovského očekávání budoucnosti, kdy Bůh rozhodně zasáhne, obnoví štěstí svého lidu¹² a osvobodí je z moci nepřátel.¹³

3.1.3. Zákon

V judaismu zaujímal Zákon nejvyšší postavení. V křesťanství tuto pozici nahrazuje sám Kristus.¹⁴ Právní tradice, jak ji nacházíme v objevených starověkých právních dokumentech Blízkého východu, vznikla již ve třetím tisíciletí před Kristem. Nejstarší kodex v akkadštině byl objeven ve městě Ešnunna (asi 1800 př. Kr.). A. Goetze poukazuje na pozoruhodnou podobnost mezi těmito zákony a některými smluvními zákony ve Starém zákoně. Nejvýznamnějším právním dokumentem je zákoník babylonského krále Chammurapiho (1700 př. Kr.). Jde o zdaleka nejrozsáhlejší sbírku zákonů, známou z Blízkého východu. Styl je kazuistický, srovnatelný s většinou právního materiálu ve Starém zákoně. Židovský zákon se obecně označuje termínem Tóra. Tento zákoník můžeme rozdělit na několik typů:

¹¹srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 67–68

¹²srov. FENSHAM, F. C.: Království Boží, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 531

¹³srov. TASKER R. V. G.: Matoušovo evangelium, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 596

¹⁴srov. tamtéž

1) *Smluvní zákoník* – ten považujeme za zdaleka nejstarší. Jeho jádro sahá až k Mojžíšovi. V knize Exodus je smluvní zákoník zasazen do určitého historického rámce, kterým je ustanovení smlouvy na Sinaji. Nejvýznačnějším rysem je, že jej Hospodin považuje za závazný, za zákon pro svůj lid.

2) *Deuteronomistický zákoník* – (Dt 12–25). Jedná se o kodifikaci starých hebrejských zákonů snad z doby Jóšijášovy, asi 622 př. Kr.

3) *Zákon svatosti* – (Lv 17–26). Název se odvozuje z věty „protože svatý jsem já, Hospodin, já vás posvěcuji“ (Lv 21,8). Zákon svatosti obsahuje hlavně předpisy týkající se svatyně, kněží a společenství smlouvy.

4) *Konečná kompilace zákonů*. Sbírkou byly pořízeny po exilu. Konečné podoby dosáhl Pentateuch až asi r. 450 př. Kr. v době Ezdrášově (srov. Neh 8).

Ze zákonů Starého zákona je zřejmé, že je vyhlásil Bůh v zájmu svého lidu. Jejich cílem je vyvýšení Boží milosti. Takový způsob je jedinečný v právní tradici Blízkého východu. Ukazuje na to, že v rámci lidu smlouvy Bůh skutečně jedná. Zachovávaní zákonů, které mají charakter smlouvy mezi Hospodinem a jeho lidem, slouží k životu a k získání Božího požehnání. Tyto zákony uvádějí v život lásku k Bohu a k bližnímu, který je Božím obrazem. Ježíšovo souhrnné vyjádření Zákona (Mt 22,35-40) přesně odpovídá tomuto podvojnému charakteru Starého zákona.¹⁵

3.1.4. Jak se Ježíš staví k Starému zákonu a k židovství?

Vidíme, že Ježíš uznával autoritu Zákona a Proroků, tj. posvátných židovských knih. S úctou je uvádí (Mk 7,6.10,10,6nn; Lk 4,17–21.25-27) a čerpá z nich své důkazy (Mk 12,18–27.29.31.35–37; J 10,34–36). Na Písmo hledí jako na Boží slovo, které se musí bez odmluvy přijmout (Mt 22,34–40; J 10,35). Ježíš nepřišel Zákon zrušit, nýbrž prohloubit a zdokonalit. Proto ho i mění, aby souhlasil s vůlí Boží.¹⁶ Zpočátku možná nemusela být slova o naplnění Zákona a proroků správně pochopena, zpětně však, díky událostem zaznamenaným v evangeliích, raná církev jejich významu porozuměla. Evangelista je samozřejmě potěšen, že se může chopit těchto slov a začlenit je do této promluvy o spravedlnosti království Božího. Jeho židovsko-křesťanskí čtenáři potřebovali vědět – obzvláště ve světle opakovaných tvrzení proti – že spravedlnost, kterou Ježíš učil, odráží pravý význam Tóry, a Tóra tak jako celek je zachována v a

¹⁵srov. FENSHAM, F. C., MURRAY, J.: Zákon, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 1122–1124

¹⁶srov. Nový Zákon: Praha: Česká liturgická komise, 1989, 35

skrže etické učení církve.¹⁷ Je třeba zdůraznit, že jedinečnost židovství je v tom, že úcta k Bohu se projevuje ve správném jednání (etice) ve vztahu k lidem. Židovství a posléze křesťanství jsou ve své době jedinečné v tom, že zakotvují etiku ve vztahu k Bohu. Úcta k Bohu má bezprostřední důsledky a projevy v jednání vůči druhým a světu, to antika neznala – její zakotvení etiky bylo racionální a konvenční, tj. co vyžadovala společnost.

3.1.5. Ježíšova etika

Židovská etika je interpretací vůle Boží. S touto Boží vůlí se člověk může setkat v Tóře, ve stvoření a v budoucím Božím eschatologickém jednání. Ústřední postavení přitom připadá Tóře. V pozdním židovstvu je na jedné straně interpretována jako kosmický zákon a identifikována s moudrostí Boží ve stvoření. Na druhé straně garantuje přístup k eschatonu, neboť ten, kdo ji věrně dodržuje, bude občanem nového světa (eónu). Ježíšovu etiku lze vidět v tomto trojím rozměru: etika podle Tóry, mudroslovná etika, eschatologická etika.¹⁸

3.1.5.1. Etika pole Tóry

Ježíš býval velmi často charakterizován, jako ten kdo překonal etiku Tóry. V tom bylo vidět specifikum jeho etiky. Přitom se ovšem ztrácelo za zřetele diferencované pojetí Zákona v Ježíšově učení. Židovskému pojetí Zákona bylo nediferencovaně připisováno:

– Absolutizace Zákona: například Dt 6,18: „Budeš dělat jen to, co je správné v Hospodinových očích, aby se ti dobře vedlo...“

– Kazuističnost-systém zákonů a příkazů: například Dt 5,12n: „Dbej na den odpočinku, aby ti byl svatý, jak ti přikázal Hospodin tvůj Bůh. Šest dní budeš pracovat... ale sedmý den... nebudeš dělat žádnou práci...“

– Morálka odměny: například v Dt 28,1n : „Jestliže budeš opravdově poslouchat Hospodina, svého Boha, a bedlivě dodržovat všechny jeho příkazy... vyvýší tě Hospodin, tvůj Bůh, nad všechny pronárody země. A spočinou na tobě všechna tato požehnání...“, a pak Dt 28,15: „Jestliže však nebudeš Hospodina, svého Boha, poslouchat a nebudeš bedlivě dodržovat všechny jeho příkazy a nařízení,... dopadnou na tebe všechna tato zlořečení.“

¹⁷srov. HAGNER, Donald Alfred: Word Biblical Comentary. Volume 33A, Matthew 1-13: Waco Texas: Word Books, 1993, 103–106 a Nový Zákon: Praha: Česká liturgická komise, 1989, 35

¹⁸srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008, 210

– Formalismus – Zákon chápaný jako břemeno (z něhož nás Ježíš vysvobodil).

Toto je především křesťanské chápání židovské etiky. V samotném židovství však existují odlišné přístupy, v nichž tematika smlouvy a vyvolení stojí před chápáním Židů jako lidí pod Zákonem. Ale Ježíš hlásá myšlenku, že člověk nesmí být chápán jako ospravedlněný tím, že se schovává za literu Zákona. Měřítkem lidského jednání není konkrétní ustanovení, ale velikost Boží lásky, svatosti a dokonalosti: „Budte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec!“ (Mt 5,48). Ježíš na jedné straně určitá nařízení Tóry vyostřoval a zpřísněval, na druhé straně některá uvolňoval.

3.1.5.2 Zpřísnění a uvolnění norem norem

Bůh nade vše – 1. přikázání (Mt 6,24). Zákaz zabítí a manželské nevěry - hříchem je již úmysl, vnitřní smýšlení člověka. Příkaz lásky k bližnímu je postaven paralelně naroveň lásky k Bohu. A to láska k nepříteli, k cizincům a hříšníkům. Zákaz nového sňatku je formulován na ochranu ženy. Zákaz přísahy má vést k jednoznačnosti a zodpovědnosti. Uvolnění norem je například v tom, že čistota vnitřní je víc, než čistota kultovní, mnohem víc záleží na vnitřním postoji člověka, než na kultovních předpisech. Ježíšova etika je etikou radikálního následování. Je to etika lásky ke všem. Jeho etika je orientována pozitivně. Jediná sklenice vody, skutek lásky prokázaný tomu, kdo je v nouzi nebo na okraji společnosti, spojené s pravdivým vnitřním postojem, jsou branou k společenství s Bohem, k Božímu království. Být jako Bůh, to vyžaduje Ježíš ode všech. Ježíšova etika zůstává ve své radikálnosti, ale také ve své ochotě odpouštět jedním ze základních milníků lidské kultury.¹⁹

3.1.6. Spravedlnost

Výraz spravedlnost označuje v první řadě právní řád. Soud a trest nutí každého zachovávat zvyklosti nebo zákony. Morální význam výrazu je širší: spravedlnost odplácí každému podle zásluh, i když dotyčná povinnost není zakotvena ani v zákonech, ani ve zvycích. V hebrejském textu Písma svatého je spravedlnost odvozena od kořene „sdk“ a v řeckém textu je užito výrazu δικαιοσύνη. Do češtiny překládáme hebrejská slova odvozená od kořene „sdk“ slovy spravedlnost, ospravedlnění a spravedlivý. Spravedlnost označuje jednání v souladu se Zákonem, a protože Zákon je zdrojem zásluh a také blahobytu, označuje výraz spravedlnost také

¹⁹srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008, 210–217

různé druhy odměny.²⁰ Spravedlivý je ten, kdo je v souladu s Bohem podle měřítka zachovávání Zákona.

3.1.6.1. Spravedlnost v Tóře

Dt 6, 24: „Hospodin nám přikázal, abychom dodržovali všechna tato nařízení, báli se Hospodina, svého Boha, aby s námi bylo dobře po všechny dny, aby nás zachoval při životě, jak tomu je dnes. Bude se nám počítat za spravedlnost, budeme-li bedlivě dodržovat tento příkaz před Hospodinem, svým Bohem, jak nám přikázal.“ Zákon je pravidlem mravně správného jednání a ze spravedlnosti plyne věřícímu úspěšný a spokojený život.²¹

Spravedlnost člověka před Bohem ovšem nikdy nespočívala v tom, že by člověk bezvadně plnil všechny Boží příkazy. Starozákonní člověk byl ospravedlněn pro svou víru jako Abraham (Gn 15,16). Dodržování zákonných ustanovení se přitom předpokládalo jako viditelný projev víry. Hebrejský význam překládaný slovem spravedlnost míní především plnění závazků, které někdo druhý, v tomto případě Bůh, vkládá na člověka. Uznání takových závazků předpokládá víru; člověk se poslušně podřizuje vůli Boží, jedná správně, je spravedlivý.²²

3.1.6.2. Spravedlnost v Prorocích

Mich 6,8: „Bylo ti, člověče, sděleno, co je dobré, co od tebe Jahve žádá: nic jiného, než abys konal spravedlnost, miloval dobro a pokorně kráčet se svým Bohem.“ Prorok dává odpověď na prastarou otázku, jak se zalíbit Bohu. S čím může předstoupit před vyvýšeného Boha? Dá se tento Bůh usmířit stupňováním obětí ustanovených Zákonem (Lv 5,15;9,3)? Tak se táže znepokojené svědomí. Hospodin oznámil člověku, co je dobré, totiž co je v souladu s jeho vůlí:

a) Zachovávat právo (konat spravedlnost), čili vědět, co Bůh ustanovil jako svaté a pravé, přesně podle toho vše posuzovat a věrně to plnit.

b) milovat milosrdenství, čili celým srdcem přilnout k Bohu a k jeho Zákonu jako k záchranné cestě života, kterou nám Bůh zjevil z pouhého slitování a v síle jeho lásky prokazovat milosrdenství bližním.

²⁰ srov. LÉON-DUFOUR, Xaver: Spravedlnost, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 468–471

²¹ srov. tamtéž

²² srov. BIČ, Miloš a kol.: Výklad ke Starému Zákonu I, Praha: Kalich, 1991, 512

c) pokořit se, čili uznat vlastní zkaženost a nemohoucnost a důvěrně čekat, že se sám Bůh slituje a přivede nás na cestu, na níž bychom mohli s Bohem chodit.

Tak jako Bůh ve své milosti uděluje nehodným spravedlnost (Iz 1,17) „zastávat se vdov“ i utištěného ubožáka (Jr 22,15b.16) „Když uplatňoval právo a spravedlnost, tehdy se mu dobře vedlo. Když se zastával utištěného a ubožáka, tehdy bývalo dobře. Zda to neznamena, že mě znal?“ Taková spravedlnost nabývá významu dobroty (L 23,50) „Členem židovské rady byl muž jménem Josef z Arimatie, člověk dobrý a spravedlivý, který nesouhlasil s jejich rozhodnutím a činem.“ A láskyplné ohleduplnosti (Mt 1,19) „Její muž Josef byl spravedlivý a nechtěl ji vystavit hanbě; proto se rozhodl propustit ji potají.“ Později od dob babylonského zajetí se spravedlnost zužuje na almužny a dobročinnost.²³

3.1.6.3. Spravedlnost v mudroslovné literatuře

Mudroslovná literatura se spravedlností zabývá ve velké míře. Například v knize moudrosti se autor vyrovnává s řeckým myšlením tehdejší doby a snaží se sjednotit učení o ctnostech s židovským učením o spravedlnosti. Spravedlnost uvádí do souladu s ctnostmi: Mdr 8,7: „A miluje-li kdo spravedlnost, jejím dílem jsou ctnosti; ona vyučuje rozvaze a rozumnosti, spravedlnosti a statečnosti, nad které v lidském životě není nic prospěšnějšího.“ Izraelskému králi, obvykle Šalomounovi, který proslul nejen svou moudrostí, takže se mu připisují všechny mudroslovné sbírky, ale i spravedlností, (viz např. Př 1). Proto v knize Moudrosti jeho první výzva adresovaná soudcům země zní: „Milujte spravedlnost“ (Mdr 1,1). Je to totéž, jako „hledat Hospodina upřímným srdcem“. Jinými slovy podřídit vlastní skutky, slova i myšlení příkazům Zákona.²⁴ V Žalmech nacházíme vyjádření podstaty spravedlnosti ve skutcích lásky k bližnímu: Ž 112,9: „ Rozděluje, dává ubožákům, jeho spravedlnost trvá navždy.“

Nejde tu jen o vztahy mezi lidmi, nýbrž také o postavení člověka před Bohem. Spravedlivý je ten, kdo je věrný Hospodinovu slovu a drží se Božích zaslíbení.²⁵

²³srov. PAYNE, J. B.: Spravedlnost, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 965

²⁴srov. BIČ, Miloš: Výklad ke Starému Zákonu V, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 87–88

²⁵srov. BIČ, Miloš a kol.: Výklad ke Starému Zákonu III, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 558

3.1.6.4. Pojetí spravedlnosti u farizeů

Farizeové důsledně trvali na tom, že existuje jediný svatý Bůh, že Izrael je vyvolený národ a že Tóra je pro něj absolutní autoritou. Kromě těchto teologických pravd však veškerý důraz položili na etiku. Ježíšova slova o jejich odsouzení (obžaloba z pokrytectví) je třeba číst ve světle nepopíratelného faktu, že z etického hlediska stáli mnohem výše nežli většina jejich současníků. Zvláštní důraz farizeů na desátky a jejich odpor ke kupování jídla od těch, kdo k nim nepatřili, nebo neochota jíst v jejich domech, pokud ovšem potrava nebyla součástí desátků, plynul z morálního odporu k velmi těžkému břemenu desátků, které uložili Hasmoneovci, Herodovci a Římané. Pro farizeje bylo odevzdávání desátků důkazem věrnosti Hospodinu.²⁶

I když farizejské prameny pokrytectví ve vlastních řadách přiznávají a odsuzují, základní ráz NZ, důkazy z 1. stol. o učení farizeů v Talmudu a Midraši a fakt, že si získali podporu mnoha lidí, naznačují, že bychom je stěží mohli pokládat všechny za pokrytce. Ze zkoumání toho, z čeho byli skutečně obviňováni, vysvítá, že pokrytectví sem lze případně zařadit jen velice výjimečně. Josephus Flavius o nich mluví velmi pozitivně: „Farizeové žijí zdrženlivě a nepěstují žádné pohodlí. Řídí se tím, co rozumová úvaha ukáže jako dobré, a vůbec považují za svou povinnost poslouchat nařízení rozumu. Ctí staré a nedovolují si příkazům těchto odporovat. Když tvrdí, že se všechno děje podle jistého osudu, nechtějí tím lidské vůli upřít určovat sebe samu, nýbrž učí, že se Bohu líbilo nechat spolupůsobit moc osudu a lidský rozum, takže se každý může podle své chuti oddat neřesti nebo ctnosti... V důsledku svých nauk mají na lid takový vliv, že četné bohoslužebné úkony, modlitby stejně jako oběti mohou být přinášeny pouze podle jejich návodu. Takovéto vynikající osvědčení o dokonalosti jim vydaly obce, neboť se věřilo, že slovem i skutkem chtěli jenom to nejlepší.“²⁷ V Matoušově evangeliu jsou však farizeové obviňováni ze slepoty k vlastním chybám: (Mt 7,5) „Pokrytče, nejprve vyjmi ze svého oka trám, a pak teprve prohlédneš, abys mohl vyjmout třísku z oka svého bratra.“ Dále zjišťujeme slepotu k božím působení (L 12,56) „Pokrytci, umíte posoudit to, co vidíte na zemi i na obloze; jak to, že nedovedete rozpoznat tento čas? Proč nejste s to sami posoudit, co je správné?“ Dále jsou kritizováni za přílišný důraz na lidskou tradici: (Mk 7,6) „Řekl jim: ‚Dobře prorokoval Izaiáš o vás pokrytcích, jak je psáno: Tento lid ctí mě rty, ale jejich srdce je daleko ode

²⁶srov. ELLISON, H. L.: Farizeové, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 246

²⁷ RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008. 63

mne; marná je zbožnost, kterou mě ctí, učíte naukám, jež jsou jen příkazy lidskými.“ Ježíš jim také vytká neznalost Božích požadavků (Mt 23,14n.25.29) „Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci. Vyjídáte domy vdov pod záminkou dlouhých modliteb; proto vás postihne tím přísnější soud... Očišťujete číše a talíře zvenčí, ale uvnitř jsou plné hrabivosti a chamtivosti... Stavíte náhrobky prorokům, zdobíte pomníky spravedlivých a říkáte: Kdybychom my byli na místě svých otců, neměli bychom podíl na smrti proroků.“ Toto hodnocení si dovolil pouze Kristus, jediný dokonalý znalec lidského nitra.²⁸

Jedním z úkolů zákoníků bylo sestavit obsah psané Tóry. Určili, že zahrnuje 613 předpisů, 365 zákazů a 248 příkazů. Nejznámějším příkladem je často uváděný soubor 39 činností, které lidé nesměli dělat o sabatu. Pokud užijeme doslovného zákazu činností o sabatu, není v tom nic nelogického nebo nerozumného. Farizeové byli přesvědčeni, že interpretují Tóru správně, a proto tvrdili, že „tradice otců“ (Mk 7,3) pocházejí od Mojžíše, který ji dostal na Sinaji.²⁹

Farizeové si získali přízeň národa hlavně díky tomu, že se k nim přidávali většinou lidé z nižších středních vrstev a lepší řemeslníci, a protože znali myšlení těchto prostých lidí, snažili se udělat pro ně Zákon snesitelnějším.³⁰ Matoušovo evangelium nám podává farizeje velmi kriticky. Je to proto, aby byla zdůrazněna novost Ježíšova učení a podstata jeho „větší spravedlnosti“. Je nesporné, že učení farizeů bylo velmi přínosné, neboť otevřelo přístup k plnění Zákona pro všechny příslušníky židovského národa. Je třeba také připomenout, že farizeji byli také muži jako Pavel a jeho učitel Gamaliel.

Svým výkladem Zákona byli leckdy Ježíšovi dost blízcí, i když evangelia (zejména synoptikové) nám farizeje představují jako hlavní Ježíšovy odpůrce. Rozhodně je jako celek nelze ztotožňovat s pokrytci a naoko zbožnými lidmi. Při plnění Zákona jim nešlo jen o literu, nýbrž o smysl Zákona, snažili se porozumět duchu Zákona a snažili se ho interpretovat do nejmenších detailů života člověka. Jejich interpretace Zákona byla Ježíšovi bližší než např. esénů, neboť brala ohled na situaci konkrétního člověka. Stejně jako farizejové hlásal Ježíš zmrtvýchvstání, sdílel s nimi víru v anděly a zlé duchy (ovšem s přesvědčením, že jejich moc je s přicházejícím

²⁸ srov. ELLISON, H. L.: Pokrytec, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 794–795

²⁹ srov. ELLISON, H. L.: Farizeové, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 246

³⁰ srov. tamtéž

Božím královstvím zničena), v součinnosti člověka s Bohem. Na rozdíl od farizeů byl Ježíš v dodržování sobotních a jídelních předpisů a očišťování mnohem svobodnější. A tradice otců nepovažoval za nezměnitelné. Naopak kladl mnohem větší důraz na smysl těchto předpisů než na jeho doslovné dodržování. To, že Zákon není vždy a všude měřítkem odpovědného lidského jednání, postavilo Ježíše do polemické konfrontace s farizeji, kteří byli jinak ve srovnání s apokalyptickými skupinami dost liberální. Ježíšovo jednání však vycházelo z jeho sebepochopení.³¹ V evangeliu často kritizují farizeové Ježíše za to, že znesvěcuje sobotu. Ježíš ale klade dobro člověka nad jakýkoli předpis. Na otázku, zda je nebo není třeba činit dobro, neexistuje žádná protiotázka, ale neplatí ani poukaz k Zákonu (Mk 3,4). Souhrmně je ale třeba říci, že učení farizeů bylo to nejlepší učení, které v židovském národě bylo, právě pro svou snahu zpřístupnit Zákon co nejširším vrstvám národa.

3.1.6.5. Pojetí spravedlnosti u saduceů

Tradičně jsou saducejové chápáni jako vedoucí síla izraelského chrámového státu a ztotožňování s aristokratickou elitou. Ve vztahu k Písmu představovali konzervativní přístup, tj. uznávali pouze písemnou tradici a doslovný výklad Tóry. Ve veleradě měli podle tradičního náhledu většinu. Saducejové spatřovali svůj cíl v uchování vitality kultického systému soustředěného v Chrámu, v jistotě, že zde je Bůh uprostřed nich a že pravý vztah Boha k Izraeli může pokračovat díky svátostnému systému. S farizejskou stranou zápasili od dob Hyrkánových o politickou moc. Jejich teologie byla neapokalyptická: nevěřili ve zmrtvýchvstání, anděly (srov. Sk 23,6-10), kladli důraz na pozemský život a odplatu tady na zemi. Bohatství chápali jako výraz Hospodinovy přízně.

Od saducejů odlišovala Ježíše víra ve vzkříšení, zájem o život běžného člověka, kritika Chrámu a jeho kultu. Zejména jeho kritický vztah k chrámu, jeho blízkost k učení farizejů, jeho sociální angažovanost a naděje s ním spojované ho činili v očích saducejů, kteří měli zájem na uchování statutu quo, nežádoucí osobou. Z pašijového vyprávění je zřejmé, že to byli saducejové, nikoli farizejové, kdo nakonec dosáhli Ježíšovy smrti. I z Janova evangelia vyplývá, že mezi farizejskou stranou ve veleradě měl Ježíš sympatizanty, jako byl Nikodém (srov. J 3,1nn.; 7,50nn; 19,39) nebo posléze Josef z Arimatie, člen velerady, který stejně jako farizejové očekával království Boží a

³¹srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008, 66

nesouhlasil s Ježíšovou popravou. Vedle zásadní neslučitelnosti celkového Ježíšova postoje s postoji saducejů však existují i určité shody s jejich kritikou farizejů a s jistou velkorysostí v soukromém životě.³²

V jistém smyslu byli saducejové stejně přísní v plnění Zákona jako farizejové, avšak dodržovali Zákon a své tradice bez ohledu na důsledky, neboť jejich bohatství jim umožňovalo je unést. Farizejové dbali vždy o zájmy veřejnosti.³³

3.1.6.6. Pojetí spravedlnosti u zákoníků

Funkce zákoníků byla trojí:

1. Uchovávali Zákon. Stali se profesionálními badateli v oblasti Zákona a jeho obhájci. Šířili vlastní nepsaná rozhodnutí, aby se Mojžíšův zákon mohl důsledně uplatňovat v každodenním životě. Tvrdili, že tento ústní zákon je důležitější, než psaný (Mk 7,5nn). Kvůli těmto jejich snahám se náboženství snadno mohlo proměnit v bezcitný formalismus.

2. Shromáždili kolem sebe řadu žáků, očekávali, že si učení zapamatují a budou jej nezměněné předávat dál. Přednášeli v chrámě.

3. Mluvílo se o nich jako o „učitelích zákona“, protože jako soudci v Sanhedrinu vykonávali právo.³⁴

Zákoníci netvořili žádnou samostatnou skupinu ve smyslu nábožensko-politického uskupení. Nicméně Nový zákon je jako skupinu jmenuje. Šlo o znalce Zákona, kteří patřili jak k farizejskému, tak saducejskému směru, a také pocházeli z různých vrstev společnosti. Jejich funkce byla vyučovat a rozhodovat ve sporech o výklad Zákona, radit. Ježíš se s nimi dostával do konfliktu v otázkách nauky a její aplikace, nicméně podle evangelií byli mezi nimi tací, kteří s ním sympatizovali. (Mk 12,28nn).³⁵

3.1.6.7. Pojetí spravedlnosti u Esénů

Eséni byli radikální skupinou, jež se vyvinula z hnutí chasidim a souvisela s omítnutím velekněžskými kruhy. Byla zaměřena především na čistotu kultu, a to velmi radikálně. Nejznámější a asi nejdůležitější středisko esénských bylo v Kumránu u Mrtvého moře,

³²srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008, 60–61

³³ELLISON, H. L.: Farizeové, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 246

³⁴srov. FEINBERG, C. L., HARRISON, R. K.: Zákoníci, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 1126. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum

³⁵srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008, 75

ale byli rozptýleni i jinde v Palestině, i v samotném Jeruzalémě. Velmi důležitou roli hrála u Esénů postava učitele spravedlnosti. Ta byla chápána jako postava toho, kdo na sebe bere ponížení a zároveň si je vědom jedinečného povolání od Boha (nese hříchy svoje a celého lidu). Jako postava prorocká, obdařená darem Ducha svatého. Jejím úkolem je výklad Tóry, zdroje veškeré pravdy.

Dále hrálo důležitou roli mesiánské očekávání. Pokud jde o Ježíšův vztah k esénům, není nikde žádný doklad o tom, že by s nimi přišel do styku, že by byl bezprostředně reagoval na jejich učení. Mesiánské naděje, víra ve vzkříšení, důraz na posvěcení každodenního života, Boží láska a milosrdenství, zbožnost postavená na Zákonu, jistý „aristokratismus“ jednání jsou rysy, které Ježíše esénským přibližují a zároveň ho oddělují, protože Ježíš toto všechno nabízel právě těm, kteří byli pro esény nepřijatelní: nemocným, nečistým, hříšníkům a celníkům. Mohl s nimi sdílet i kritický vztah k Chrámu a jeho kultu a mesiánské naděje.³⁶

3.1.6.8. Pojetí spravedlnosti v Novém zákoně

Říká-li Ježíš v Horském kázání: „Nebude-li vaše spravedlnost o mnoho přesahovat spravedlnost zákoníků a farizeů, jistě nevejdete do království nebeského“ (Mt 5,20), dá se to opsat podle biblického chápání takto: „Jestliže nedostojíte svým závazkům k Bohu v daleko větší míře než zákoníci a farizeové; jestliže nepůjdete mnohem dále při plnění Boží vůle, zcela jistě nevejdete do nebeského království.“³⁷

Starý zákon mluví o ospravedlnění před Bohem jako o něčem neuskutečnitelném, a přece nevyhnutelném. Bůh je spravedlivý, a tedy nepochybně v právu (Iz 29,16; Jer 12,1), ale možná také, že ve jménu této své spravedlnosti nás chce v souladu se svým plánem ospravedlnit, protože jeho plánem bylo stvoření k životu a společenství s ním. Omyl farizeů podle Pavla nespočívá v představě lidské spravedlnosti před Bohem, ale v iluzi, že ji lze dosáhnout lidskými silami. Člověk zapomíná, že sama věrnost Zákonu je dílem Božím a naplněním jeho slova. Ježíš Kristus je skutečně spravedlivý (Sk 3,14). Byl před Bohem tím, co od něj Bůh očekával. Naplnil všechnu spravedlnost beze zbytku (Mt 3,15). A zemřel, aby byl Bůh oslaven. Jeho smrt, mající podobu zavržení (Iz 53,4; Mt 27,43–46), byla ve skutečnosti okamžikem jeho ospravedlnění. Cílem Ježíšova zmrtvýchvstání bylo naše vlastní ospravedlnění. V Ježíši Kristu Bůh projevil svou spravedlnost a ospravedlňuje toho, kdo

³⁶srov. tamtéž, 67-71

³⁷srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 72

má víru v Ježíše (Řím 3,26). Vnitřní obnovení, kterým se před Bohem stáváme spravedlivými, je možné skrze přilnutí k Ježíši Kristu vírou. Věřit v Ježíše Krista znamená dát důvěru tomu, který mě miluje, neboť jsem jeho lásku zakusil, zakouším a můžu zakoušet a tak získat přístup do tajemství samého Boha, to jest být spravedlivý.³⁸

3.2. Výklad úvodu k antitezím (Mt 5,17–20)

Verš 17: „Zákon a Proroky“: Matouš tak označuje Starý zákon jako celek. V pozdějším židovském pojetí se Starý zákon skládá z Tóry, Proroků a Spisů.

„Naplnit“: naplnění můžeme chápat v trojím smyslu: Ježíšovo poslušné zachovávání příkazů po dobu jeho pozemského života, dále pak jeho úlohu při naplňování Písma a nakonec toto naplnění můžeme chápat jako vyjádření hlavního tématu Ježíšova učení, a to milovat bližního jako sebe sama, což určuje význam ostatních příkázání.³⁹

Verš 19: „dokud nepomine nebe a země“: Pomíjení nebe a země je další způsob jak popsat příchod Božího království v jeho plnosti.

„Jediné písmenko ani jedna čárka“: to znamená, že nepomine nic ze Zákona a Proroků.

„Dokud se to všechno nestane“: Dvojitý výskyt „dokud“ v jednom souvětí je neobvyklý. Jestliže se to týká eschatologických událostí, nepřidává tato věta k předchozí nic. Pokud se však vztahuje k Ježíšově smrti a vzkříšení, pak by vše v Mt 5,17–19 mělo pouze historický význam pro rané křesťany.

Verš 19: „činil a jim učil“: Matouš rozlišuje mezi těžkými a lehkými příkázáními, ale naléhavě zdůrazňuje, že musí být zachována všechna.⁴⁰

Verš 20: „o mnoho přesahovat spravedlnost zákoníků a farizeů“: viz 3.1.6.8.

³⁸GUILLET, Jacques: Ospravedlnění, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 302–304

³⁹srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 103

⁴⁰srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 104

4. První antiteze – o zabití (Mt 5,21–26)

²¹Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις: ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ²²ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει: ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, Ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ: ὃς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. ²³ἂν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ²⁴ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. ²⁵ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, μήποτε σε παραδῶ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτὴς τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ εἰς φυλακὴν βληθήσῃ: ²⁶ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῶς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

Český překlad: ²¹„Slyšeli jste, že bylo řečeno otcům: ‚Nezabiješ! Kdo by zabil, bude vydán soudu.‘ ²²Já vám však pravím, že již ten, kdo se hněvá na svého bratra, bude vydán soudu; kdo snižuje svého bratra, bude vydán radě; a kdo svého bratra zatracuje, bude vydán ohnivému pecku. ²³Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeněš, že tvůj bratr má něco proti tobě, ²⁴nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar. ²⁵Dohodni se svým protivníkem včas, dokud jsi s ním na cestě k soudu, aby tě neodevzdal soudci a soudce žaláříkovi, a byl bys uvržen do vězení. ²⁶Amen, pravím ti, že odtud nevyjdeš, dokud nezaplatíš do posledního haléře.“

4.1. Lidský hněv

Hněv je zavrhnutíhodný. Bůh odsuzuje lidské vzplanutí proti jinému člověku, ať už je jeho hybnou silou žárlivost, jako u Kaina (Gn 4,5), zloba jako u Esaua (Gn 27,4n) nebo pomstychtivost jako u Simeona a Leviho, odplácející přehnaně urážku její sestry (Gn 49,5nn; Jdt 9,2) Takový hněv směřuje k vraždě. Hněv plodí nespravedlnost (Př 14,17;29,22; srov. Jak ,n.citace) Ježíšův názor je ještě ostřejší – spojuje hněv přímo s jeho nejzazším důsledkem, totiž s vraždou (Mt 5,22). Pavel jej prohlašuje za

neslučitelný s láskou (1 K 13,5), za zlo bez příkras (Ko 3,8), před kterým je nutno se chránit, zvláště v blízkosti Boží (1 Tm 2,8; Tt 1,7).⁴¹

4.2. O zabíjení

Kdo zabíjí, tomu hrozí podle Boží vůle soud (srov. Ex 20,13; 21,22). Pozitivní smysl tohoto přikázání je jasný. V něm dává člověku Bůh vědět: „Chci, abys nechal druhého žít“. Já se však proviňuji vůči druhému člověku již tehdy, nechám-li jej pocítit svůj hněv, když mu spílám, či jej zesměšňuji. To bylo známo i v židovství.⁴² Ježíš v podstatě chce říci, že kdo bere přikázání „Nezabiješ“ pouze doslova, pro toho zůstane nebe uzavřeno, a to už zde na zemi. Ježíšovi jde o to, aby světlo mezi lidmi, to znamená jasné a čisté vztahy. Pro Boha je důležitější mír mezi lidmi než jeho sláva, což je smyslem další řeči v této antitezi, čili usmíření.

4.3. Výklad první antiteze

Verš 21: „bylo řečeno otcům“: zde je užití „božského pasíva“, „bylo řečeno“ znamená: Bůh řekl. Otcí jsou zřejmě míněni Mojžíš a sinajská generace, ale mohli to být i Jozuje a jeho generace či pobiblická fáze ústní tradice.

„Nezabiješ!“: Tento příkaz najdeme v Ex 20,13 a v Dt 5,18. Trest u tohoto přikázání není. Může být vzat z Ex 21,112; Lv 24,17; Nm 35,16. Přikázání se týká vraždy, jako nespravedlivého odnětí jiného života.

Verš 22: „kdo se hněvá“: Hněv je pokládán za první krok vedoucí k vraždě.

„Na svého bratra“: nejlépe je brát toto vyjádření obecně: spoluúčastník náboženského společenství nebo jakýkoli člověk v mé blízkosti.

„Soudu“: lze brát v eschatologickém slova smyslu. Spojení ohnivého pekla, lépe ohnivá Gehenna, označuje v Novém zákoně místo konečného potrestání ničemníků.

Verš 23: „Proto, když přinášíš svůj dar na oltář“: znamená to, že usmíření má přednost před bohoslužbou. Řádně mohu vykonávat bohoslužbu, jen když jsem usmířen se svým bratrem.

⁴¹srov. LÉON-DUFOUR, Xaver: Hněv, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 116

⁴²srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 74

Verš 26: „Poslední haléř“: Uvěznění za nesplacené dluhy nebylo u Židů obvyklé, a proto se zdá, že tento příklad předpokládá římské právo.⁴³

⁴³srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 110

5. Druhá antiteze – o cizoložství (Mt 5,27–30)

²⁷Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Οὐ μοιχεύσεις. ²⁸ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. ²⁷Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Οὐ μοιχεύσεις. ²⁸ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων. ²⁹εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ: συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μελῶν σου καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῆ εἰς γέενναν. ³⁰καὶ εἰ ἡ δεξιὰ σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτήν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ: συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μελῶν σου καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου εἰς γέενναν ἀπέλθῃ.

Český překlad: „²⁷Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Nezcizoložíš.‘ ²⁸Já vám však pravím: že každý, kdo hledí na ženu chtivě, již s ní zcizoložil ve svém srdci. ²⁹Jestliže tě svádí pravé oko, vyrvi je a odhod' pryč, neboť je pro tebe lépe, aby zahynul jeden z tvých údů, než aby celé tvé tělo bylo uvrženo do pekla. ³⁰A jestliže tě svádí tvá pravá ruka, utni ji a odhod' pryč, neboť je pro tebe lépe, aby zahynul jeden z tvých údů, než aby se celé tvé tělo dostalo do pekla.“

5.1. Cizoložství a čistota srdce

Už Desatero a po něm proroci nekompromisně odsuzují cizoložství; věrnost vyžadovaná od manželů na základě manželství je však plně zjevena až Kristem. Proroci přirovnávají smlouvu, která má spojit člověka a Boha poutem věrné lásky k nerozlučnému manželství (Oz 2,21n; Iz 54,5n) a je tedy jen důsledné, že o nevěrnosti lidu mluví důsledně jako o cizoložství.⁴⁴

V užším slova smyslu čistota znamenala odstranění tělesné nečistoty, hlavně v sexuálním životě, ale Nový zákon nikde netvrdí, že sex je sám o sobě špatný, naopak, říká se, že spořádaný pohlavní život nepošpiňuje (srov. Žd 13,4). NZ učí, že tělo má být svaté, protože v něm přebývá Duch svatý (srov. 1 K 6,19n), a vyžaduje od nás sebezapření a zdrženlivost i za cenu osobní ztráty. Čistoty dosáhneme tím, že se určitých věcí zřekneme a každou myšlenku, pocit i čin v poslušnosti podřídíme Kristu.

⁴⁴srov. LACAN, Marc-Francois: Cizoložství, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 58

Čistota začíná uvnitř a projevuje se navenek v celém životě. Očišťuje všechny oblasti života a řídí každé hnutí těla i ducha.⁴⁵

Příkázání: „Nesesmilníš“ (Ex 20,14; Dt 5,18) zakazuje židovskému muži porušit manželství druhého. To znamená, že šestým příkázáním nechrání mravnost manželství, nýbrž sounáležitost určitého muže a určité ženy, kteří se v manželství stali jedním tělem (srov. Gn 2,24). Ježíš jasně říká, že nejen ten kdo obcuje s cizím manželským partnerem, ale již ten kdo jen v myšlenkách se zabývá tím, jak mít druhého pro sebe hřeší. Větší spravedlnost spočívá v plném respektování manželství, což se týká i myšlenek. Manželství je podle Ježíše nedotknutelné. Tato antiteze chrání nejen vztah druhých manželů, ale i manželství samé a čistotu myšlení jednotlivce, a tím i jeho čistotu vztahu k Bohu.⁴⁶

Klíčovým slovem v této antitezi je „čistota srdce“, protože žádný člověk nemůže být svobodný, jestliže má srdce žádostivé. (Blahoslavení čistého srdce neboť oni uvidí Boha Mt 5,8). Židovství Ježíšovy doby zdůrazňuje stále více materiální stránku čistoty: opakovaná omývání (Mk 27,3n) a úzkostlivá mytí (Mt 23,25) a vyhýbání se hříšníkům, kteří kolem sebe šíří nečistotu. (Mk 2,15nn). Ježíš některá z těchto očištných pravidel respektuje a odsuzuje jen výstřelky, dodatečně přidané k Zákonu (Mk 7,6–13), nakonec ale prohlašuje souhrnně, že jediné skutečné znečištění pochází z lidského nitra (Mt 23,25n) „Člověka nemůže poskvřnit nic z toho, co přichází zvenčí... Z nitra totiž, ze srdce lidského, vycházejí špatné myšlenky“ (viz Mk 7,21–23). Zde je důvod, proč jsou zlí duchové nazváni „nečistými duchy“ (Mk 1,23; Lk 9,42) Ježíšova láska patří těm, kdo se mu odevzdají prostou vírou a láskou, těm, kdo jsou čistého srdce. K tomu, abychom viděli Boha, nestačí pouhá mravní čistota, k tomu je zapotřebí také činnorodé přítomnosti Boží v celém našem životě, protože jediné potom je člověk opravdu čistý. To říká Ježíš také svým apoštolům „vy jste už čistí slovem, které jsem k vám mluvil“ (J 15,3); „ten, kdo je vykoupán, potřebuje si umýt jen nohy a je celý čistý. I vy jste čistí“ (J 13,10)⁴⁷

⁴⁵FEINBERG, F. C.: Čisté a nečisté, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 139

⁴⁶srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 76

⁴⁷srov. LÉON-DUFOUR, Xaver: Čistý, Čistota v pojetí Evangelíí, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 67–68

5.2. Výklad druhé antiteze

Verš 27: „Nezcižolžíš“: Text cituje Ex 20,14 a Dt 5,18. Jako cizoložství se označují sexuální styky mezi vdanou ženou a cizím mužem. Tento trestný čin byl spáchán proti manželovi cizoložné ženy a měl být potrestán smrtí obou stran.

Verš 28: „kdo hledí na ženu chtivě“: tato slova prohlubují význam šestého přikázání. Žádostivost je kořenem cizoložství.

Verš 29: „utni ji“: nejedná se o tělesné zmrzačení, ale o zesílení významu odhodit všechny věci nebo myšlenky, které nás svádí.

6. Třetí antiteze – o rozluce (Mt 5,31–32)

³¹Ἐρρέθη δέ, Ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον.
³²ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ μοιχᾶται.

Český překlad: „³¹Také bylo řečeno: ‚Kdo propustí svou manželku, ať jí dá rozlukový lístek!‘ ³²Já vám však pravím, že každý, kdo propouští svou manželku, mimo případ smilstva, uvádí ji do cizoložství; a kdo by se s propuštěnou oženil, cizoloží.“

6.1. Rozluka

Podle Dt 24,1 měl muž právo na rozluku. Rozluka měla umožnit ženě začít nové manželství a tím také nový domov. Tak by se zajistilo další blaho ženy, ale popravdě muž se vlastně ani nezajímá o to, že když se stali ti dva jedním tělem (Gn 2,24), byli si určeni jako pomoc pro život. Kdo tedy propustí ženu, tak jí vnucuje smilstvo, a kdo se ožení s propuštěnou, cizoloží. Takže to se člověk vlastně neorientuje podle Boží vůle. Tak ani nekoná spravedlnost, natož větší spravedlnost. Matouš připouští jen jeden případ rozluky: v případě předcházejícího smilstva.⁴⁸

Manželství je totiž obrazem Boží věrnosti a jakýkoli útok na manželství je útokem a zesměšněním této jeho absolutní věrnosti.

6.2. Výklad třetí antiteze

Verš 31: „Také bylo řečeno“: třetí antiteze je uvedena velmi zkrácenou formulí a pokračuje v tématu manželství a cizoložství z předchozí antiteze.

„Kdo propustí svou manželku“: text je shrnutím Dt 24,1. Rozvodové řízení zahajoval manžel.

Verš 32: „mimo případ smilstva“: míní se tím nevhodné sexuální chování ze strany ženy. Jiné překlady uvádějí: Kraličtí: krom příčiny cizoložstva; Sýkora: vyjma

⁴⁸srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 76

pro smilství; Škrabal: mimo cizoložství; Col: vyjma cizoložství; Bogner: mimo případ smilstva.⁴⁹

⁴⁹srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 110

7. Čtvrtá antiteze – o přísaze (Mt 5,33–37)

³³Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου. ³⁴ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως: μὴτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶν τοῦ θεοῦ: ³⁵μὴτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστὶν τῶν ποδῶν αὐτοῦ: μὴτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶν τοῦ μεγάλου βασιλέως: ³⁶μὴτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ποιῆσαι ἢ μέλαιναν. ³⁷ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ: τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.

Český překlad: „³³Dále jste slyšeli, že bylo řečeno otcům: ‚Nebudeš přísahat křivě, ale splníš Hospodinu přísahy své.‘ ³²Já vám však pravím, abyste nepřísahali vůbec; ani při nebi, protože nebe je trůn Boží; ³⁵ani při zemi, protože je to podnož jeho nohou; ani při Jeruzalému, protože je to město velikého krále; ³⁶ani při své hlavě nepřísahej, protože nemůžeš způsobit, aby ti jediný vlas zbělel nebo zčernal. ³⁷Vaše slovo buď ‚ano, ano – ne, ne‘; co je nad to, je ze zlého.“

7.1. Přísaha

V celém průběhu Starého zákona jedni druhým skládají přísahy při uzavírání dohod (Gn 21,22–32; 31,44–54) nebo neodvolatelnosti daných slibů (Gn 24,2nn; 42,21) a rozhodnutí (1 S 14,44;25,22) Přísaha zaručuje také pravdivost tvrzení v běžném životě (Sd 8,19; 1 S 20,3), soudních výsledků (Ex 22,7.10), prorockých předpovědí (1 Kr 17,1).

Ježíšův názor je diferencovaný. Sám nikdy nepřísahá když jde o potvrzení pravdivosti nauky a spokojuje se slavnostním obratem „Amen, pravím vám...“ V průběhu Horského kázání zakazuje učedníkům přísahat; člověk nemůže přísahat při něčem co patří Bohu, protože je to mimo jeho moc. Řeč jeho stoupenců se má opírat jedině o bratrskou upřímnost. Velmi příkře odsuzuje zlehčující kasuistiku znalců Zákona, kteří doporučují různé metody zlehčení dané přísahy (Mt 23,16–22). Před veleradou však odpovídá veleknězi, který jej zapřísahá a tak jej nutí vlastně k přísaze (Mt 23,16–22), nepřímou potom uznává cenu přísahy, kterou stvrzuje před platnou autoritou své posláni. V celku Nový zákon zachovává Ježíšův postoj k mezilidské upřímnosti, jeho úcta k Boží velikosti vyhrazuje přísahu opravdu jen k vážným

situacím.⁵⁰ V Sír 23,7–15 nalezneme krásné svědectví o přísaze, např. verš „nezvykej tvá ústa, aby přísahala, vyslovovat jména Svatého, ať se ti nestanou návykem“.

7.2. Výklad čtvrté antiteze

Toto přikázání není takto formulováno ve Starém Zákoně, vychází však z mnoha míst (srov Ex 20,16; Lv 19,12; Nu 30,3; Dt 23,21–33), zavazuje člověka ve jménu Božím k pravdivosti. Kdo přísahá, říká svému bližnímu: „V tomto případě mi můžeš věřit určitě! V tomto případě dodržím svůj slib za všech okolností!“ A v ostatních případech...? Kdo chce být hodnověrný, jeho ano musí znamenat za každých okolností ano a jeho ne, ne. Neexistuje otevřená ještě další možnost. Tím se zcela vylučuje lež.⁵¹

Verš 33: „Nebudeš přísahat křivě“: Pravděpodobně je v pozadí Lv 19,12: „Nebudeš křivě přísahat v mém jménu“.

„Abyste nepřisahali vůbec“: Ježíš chrání před křivou přísahou tím, že zakazuje přísahat vůbec. Jde o jisté vyostření oproti Starému zákonu, které lze chápat jako jeho naplnění.

Verš 35: „ani při nebi“: nelze si brát Boha za svědka, tím méně za účelem lži!

Verš 36: „ani při své hlavě“: Barvení vlasů ve starověku bylo běžné. Poznámka je ironická v tom smyslu, že pod barvou zůstane původní odstín. Tím je zdůrazněno, že člověk není schopen změnit svou přirozenost.

Verš 37: „ano, ano – ne, ne“: V pozdějších spisech rabínů mohlo toto zdvojení označovat přísahu. Zde to však není ten případ., když jsou všechny přísahy zakázány. Není jasné, jestli slovo zlý označuje Satana či jen zlo obecně.

⁵⁰srov. GEORGE, Augustin, Přísaha, in: LÉON-DUFOUR, Xavier a kol.: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 399

⁵¹LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 77

8. Πάτά antiteze – o odplatě (Mt 5,38–42)

³⁸Ἡκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος.
³⁹ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ: ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίξει εἰς τὴν δεξιὰν
σιαγόνα [σου], στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην: ⁴⁰καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν
χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον: ⁴¹καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἓν,
ὔπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. ⁴²τῷ αἰτοῦντί σε δός, καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανίσασθαι μὴ
ἀποστραφῆς.

Český překlad: „³⁸Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Oko za oko, zub za zub.‘ ³⁹Já vám však pravím, abyste se zlým nejednali, jako on s vámi; ale kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou; ⁴⁰a tomu, kdo by se s tebou chtěl soudit o košili, nech i svůj plášť. ⁴¹Kdo tě donutí k službě na jednu míli, jdi s ním dvě. ⁴²Kdo tě prosí, tomu dej, a kdo si chce od tebe vypůjčit, od toho se neodvracej.“

8.1. Výklad páte antiteze

Tato antiteze vybízí Ježíšovy následovníky, aby se vyhnuli násilné odplatě. Nejenže zakazují násilí, ale také požadují, aby se na brutalitu a sílu odpovídalo překypující dobrotou.⁵²

Verš 38: „Oko za oko“: Jedná se o zákon odplaty, jak je uveden v Ex 21,24; Lv 24,20 a Dt 19,21. Cílem tohoto zákona bylo udržet odplatu v určitých mezích a zabránit tak stupňování násilí. Takováto formulace potvrzuje osobní odpovědnost jednotlivce a spravedlivý poměr mezi zločinem a trestem. Není jisté, zda byl tento zákon uplatňován v Ježíšově době.

Verš 39: „abyste neodporovali zlému“: Ježíšovo učení se zde přenáší z oblasti soudních zásad. Výraz poneros je zde dvojnásobný. My se stavíme proti Zlému, tj. Satanovi i zlu jako takovému, zde se to týká spíše zlého člověka. D. Hagner má za to, že vzhledem k tomu, že je zde slovo poneros užito se členem určitým, nejedná se pravděpodobně o osobu, ale spíše o zlý skutek.

⁵²srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 115

„...do pravé tváře“: Na rozdíl od L 6,29 Matouš specifikuje tvář jako pravou. To znamená, že rána by byla vedena hřbetem ruky, a nejedná se tedy o násilný útok, ale o inzultaci.

Verš 40: „košili... plášť“: Chitón byl spodní oděv (tunika), himation svrchní šat. V tomto verši je kontextem soudní případ týkající se košile v Ex 22,26–27: „Jestliže se rozhodneš vzít do zástavy plášť svého bližního, do západu slunce mu jej vrátíš, neboť jeho plášť, kterým si chrání tělo, je jeho jedinou příkrývkou.“

Verš 41: „a nutí-li tě“: Bylo to právo římských vojáků přinutit občany k službě. To se týkalo i Šimona z Kyrény (Mt 27,32). Ježíš zde vybízí k zdvojnásobení této služby.

Verš 42: „dej“: nařízení dávat almužny a půjčovat bez splacení jsou založeny na Dt 15,7–11: “Bude-li u tebe potřebný někdo z tvých bratří... nebude tvé srdce zpupné a nezavřeš svou ruku před potřebným bratrem. Ochotně mu otvírej svou ruku a poskytni mu dostatečnou půjčku podle toho, kolik ve svém nedostatku potřebuje.”⁵³

⁵³srov. HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, 111–112

9. Šestá antiteze – o lásce k nepřátelům (Mt 5,43–48)

⁴³Ἡκούσατε ὅτι ἐρρέθη, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. ⁴⁴ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾱτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ⁴⁵ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. ⁴⁶ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; ⁴⁷καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; ⁴⁸Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν.

Český překlad: „⁴³Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Milovati budeš bližního svého a nenávidět nepřítel svého.‘ ⁴⁴Já vám však pravím: Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, ⁴⁵abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé. ⁴⁶Budete-li milovat ty, kdo milují vás, jaká vás čeká odměna? Což i celníci nečiní totéž? ⁴⁷A jestliže zdravíte jenom své bratry, co činíte zvláštního? Což i pohané nečiní totéž? ⁴⁸Bud'te tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.“

9.1. Láska k bližnímu ve Starém zákoně

První část tohoto přikázání je obsažena ve Starém zákoně, druhá část tohoto přikázání se v této podobě v Zákoně nenachází a nemůže se v něm nacházet. Nicméně v Sír 12,4–7 a v kumránských spisech nalezneme takový odpor vůči hříšníkům, který nemá daleko k nenávisti, a to právě mohl mít Ježíš na mysli.

Lv 19,18: „Nebudeš se mstít synům svého lidu a nezanevřeš na ně, ale budeš milovat svého bližního jako sebe samého.“ Bůh projevuje lásku k Abrahámovi, kterého si vyvolil mezi pohany a který se stává Božím důvěrníkem, majícím přístup k Božím tajemstvím. Mojžíš až do své smrti nepřestává růst v přátelství s Bohem, se kterým rozmlouvá jako se svým bližním. Proroci jsou svědky dramatického vztahu mezi Bohem a člověkem, ve kterém se projevuje Boží láska k Izraeli jako láska ženicha ke

stále se zpronevřující nevěště.⁵⁴ V sapienciálních knihách najdeme zajímavé výroky o lásce k člověku: „Hladoví-li ten, kdo tě nenávidí, nasyt' je chlebem, žízní-li, napoj ho vodou, tím ho zahanbíš a přivedeš k lítosti.“ (Př 25,21) „Neraduj se z pádu svého nepřítele, nejásej nad jeho klopýtnutím ani v srdci, nebo to Hospodin uvidí a bude to zlé v jeho očích a odvrátí od něho svůj hněv.“ (Př 24,17–18). Co se týká lásky člověka k člověku, tak ve Starém zákoně najdeme všechny druhy lásky k bližnímu, rodičovskou, mezi přáteli nebo i lásku erotickou.⁵⁵

9.2. Nepřítel ve Starém zákoně

Již v prvních knihách Písma najdeme zjevná nepřátelství, např. Kain a Abel (Gn 4,1–16), Sára a Hagar (Gn 16,1–7) Josef a jeho bratři. Jak proroci, tak i žalmisté si stěžují na své nepřátele (Ž 31;35;42 a mnohé další, Jr 18,18–23). Nejvýznačnější událostí jsou Egyptané jako nepřátelé, kteří pronásledují vyvolený národ. Nepřátelé byly také všechny národy, které osidlovaly zaslíbenou zemi a museli být vyhubeni jako nepřátelé. Dalším příkladem je zjevné nepřátelství mezi Saulem a Davidem (1. S 18,10nn;19,9–17). Hybnou pákou je zde žárlivost, nejčastější motiv biblické nenávisti. V knize Makabejských, ve které jde o svatou válku za svůj život a Zákon, která má vést ke zničení nepřítele, platí však stále zákon odplaty. V knize Sírachovec však najdeme celou řadu ponaučení a moudře radí také k odpuštění každému, kdo chce dosáhnout odpuštění od Boha (Sír 28,1–7, srov. Př 24,29). Tytéž požadavky vznášá i Ježíš Kristus na své učedníky.⁵⁶

9.3. Význam slova bližní ve Starém zákoně

Obvykle výraz „bližní“ značí člena božího lidu a stává se synonymem bratra (srov. Lv 19,17–18). Nejprve ve Starém zákoně označuje děti téhož otce a v širším smyslu členy téhož kmene, téhož lidu. V Mojžíšově zákoně je toto pouto spíše ustanoveno smlouvou, než určeno příbuzností, vztahuje se na všechny, kteří jsou účastni

⁵⁴srov. DUPLACY, Jean a kol.: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, 193–194

⁵⁵srov. ALLMEN, Jean – Jacques a kol.: Biblický slovník, Praha: Kalich, 1991, 132

⁵⁶Největším nepřítelem člověka ovšem není člověk, ale ďábel. Toho v naší perikopě Ježíš zjevně nemá na mysli. Někteří vykladaatelé modlitby Otče náš ale myslí, že věta v Mt 6,13b znamená: ale zbav nás od Zlého ducha. Srov. Nový zákon, Praha: Česká liturgická komise, 1989, 41, pozn. V 13.

na Boží smlouvě. Všechna přikázání vztahující se k bližnímu se shrnují v toto: „Milovati budeš bližního svého jako sebe samého“ (Lv 19,33–34)⁵⁷

9.4. Láska u Ježíše Krista

Celý Ježíšův život je svědectvím o synovském vztahu k Bohu. Ježíš Kristus je zjevením Otcovy lásky. V Ježíšovi člověk miluje Boha a je jím milován. Láska Ježíše Krista se projevuje konkrétními činy, jako např. hlásáním Božího království, lásky a pokoje, uzdravováním, vyháněním zlých duchů, prostě konáním dobra. Miluje každého člověka včetně hříšníků (např. Mt 9,9–13). Ježíšova láska graduje obětí při poslední večeři a na zjevení Boží lásky vrcholí jeho smrtí na kříži.

9.5. Ježíšova láska k nepřátelům

Ježíš se staví nad Tóru, viz výše. Pro vztah k lidem stanoví nové přikázání: „Já však vám pravím: Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují.“ (Mt 5,44) Ježíšovi nepřátelé byli farizeové a zákoníci, kteří ho nenáviděli natolik, že ho nakonec dali zabít. Ježíš se modlil a odpustil těm, kteří ho přibili na kříž. (L 23,34) On je Syn Boží a chce, abychom byli jako on.

9.6. Význam slova bližní u Ježíše Krista

V Novém zákoně se dostává přikázání lásky k bližnímu ústředního a jedinečného místa. Ježíš na otázku „A kdo je můj bližní?“ odpovídá podobenstvím o milosrdném Samařanu. (viz L 10,25–37) Pro Ježíše Krista byli bližními všichni lidé, tedy i nepřátelé. Mt 5,45: „Abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé.“ Ježíš používá příměr z přírody, aby nebylo pochyb o tom, jak mají jeho učedníci jednat.⁵⁸ Dále říká: „Budete-li milovat ty, kdo milují vás, jaká vás čeká odměna? Což i celníci nečiní totéž?“ (Mt 5,46) Ježíš chce od nás něco víc, než je běžné, chce, abychom milovali nepřátele, a slibuje za to odměnu od nebeského Otce. Máme být dokonalí, jako je nebeský Otec. (srov. Mt 5,48). Ježíš nám dal příklad, jak to máme realizovat.

⁵⁷srov. ALLMEN, Jean – Jacques a kol.: Biblický slovník, Praha: Kalich, 1991, 19–20

⁵⁸ „Vy jste světlo světa.“ (Mt 5,14) Učedníci mají být také jako slunce.

9.7. Výklad šesté antiteze

Verš 43: „Miluj svého bližního“: Toto přikázání se objevuje v Lv 19,18. Neexistuje žádný starozákonní příkaz nenávidět nepřátele. V kumránských svitcích najdeme nařízení „nenávidět všechny syny tmy a věčná nenávist vůči všem mužům Jámy. Tato nařízení mají svůj původ v dualismu kumránské obce: ti, kdo se stavějí proti Andělu světla a proti dětem světla, zasluhují, aby je společenství nenávidělo.

Verš 44: „Milujte své nepřátele“: Ježíš odkazuje k páté antitezi s důrazem na prolomení kruhu nelásky a nenávisti.

Verš 45: „abyste byli syny“: je zde odkaz k Dt 14,1: „Vy jste synové Hospodina, vašeho Boha.“

Verš 46: „celníci“: byli považováni za kolaboranty s římskou okupační mocí. Spolu s pohany, s hříšníky a prostitutkami byly považováni za spodinu společnosti.

Verš 47: „pohané“: nejčastější význam je: ti kdo nepatří k Izraeli.

Verš 48: „Buďte tedy dokonalí“: L 6,36 uvádí: „Buďte tedy milosrdní, jako je milosrdný váš Otec.“ Pozadí zřejmě představují starozákonní výroky o Boží svatosti: „Budete svatí, neboť já Pán, váš Bůh jsem svatý.“ (Lv 19,2). Slovo „dokonalý“ označuje „celistvost“ Boha, který pečuje o všechny lidi, o všechny národy.

10. Možné otázky k antitezím

Otázky, které pramení z antitezí, mohou být třeba takovéto: Nepředstavují antiteze nepopíratelně přemrštěný požadavek pro většinu lidí? Jsou tyto antiteze skutečně způsobilé, aby uspořádávaly náš život?

Myslím, že otázka nezní: Musíme skutečně jít až tak daleko? Ale zní: Chci jít ve svém jednání tak daleko jako Bůh sám? Antiteze jsou totiž jasným nasměrováním života křesťana. Je jasné, že k jejich naplňování mohu směřovat postupně. Je třeba ale učinit rozhodnutí: Ano, touto cestou chci jít.

Závěr

Jak tedy aplikovat Ježíšovo učení v antitezích na svůj vlastní život? Jak se vypořádat s tendencí vykládat antizeze pouze jako ztížení břemene Starého zákona, jak jsem se o tom zmínil v úvodu této práce? Jak uskutečňovat svobodné a radostné křesťanství? Odpověď jsem zformuloval na předchozích stránkách, zejména pak v analýze pojmu „větší spravedlnost“, který je nutný číst v celkovém kontextu Staré i Nové smlouvy:

Ez 36,26–27: „A dám vám nové srdce a do nitra vám vložím nového ducha. Odstráním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa. Vložím vám do nitra svého ducha; učiním, že se budete řídit mými nařízeními, zachovávat moje řády a jednat podle nich.“

J 16,13–14: „Jakmile však přijde on, Duch pravdy, uvede vás do celé pravdy, neboť nebude mluvit sám ze sebe, ale bude mluvit, co uslyší... On mě oslaví, neboť vám bude zvěstovat, co přijme ode mne.“

Mt 19,26: „U lidí je to nemožné, ale u Boha je možné všechno.“ Jde o neomezenou Boží moc vytvářející život. Písmo svaté chce o Boží moci říci asi toto: Boží moc nespočívá až tak v tom, že by Bůh dělal vše, co by jen chtěl, ale spočívá v jeho nezničitelné věrnosti a náklonnosti k nám, k jeho dílu. Silou této moci nám Bůh stále vytváří a dává nový život. Boží moc je jeho láska!⁵⁹ Jestliže Bůh něco požaduje, tak nám k tomu dá také všestrannou pomoc.

Na základě vlastní zkušenosti jsem nakonec došel k přesvědčení, že je to Duch svatý, který mě v kontextu společenství církve uschopní nejen k tomu, abych slovům Ježíše Krista porozuměl, ale také k tomu, abych jeho slovo naplnil a ono se též naplnilo na mě. Zakusil jsem, že víra není pouze souhrn nějaké, byť ušlechtilé nauky, ale především důvěryplné přilnutí k Ježíši Kristu, který mi dává svého Ducha, v němž mohu kráčet až k naplnění slova „být jako nebeský Otec“.

⁵⁹ srov. LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 66

Seznam použitých zkratek

Am	Ámos
Dt	Pátá Mojžíšova (Deuteronomium)
Ex	Druhá Mojžíšova (Exodus)
Gn	První Mojžíšova (Genesis)
Iz	Izajáš
Jr	Jeremjáš
Ko	Koloským
L	Lukášovo evangelium
Lv	Třetí Mojžíšova (Leviticus)
Mk	Markovo evangelium
Mt	Matoušovo evangelium
Neh	Nehemjáš
Př	Příslloví
Q	Pramen Q
Sír	Sírachovec
Sd	Soudců
1 K	První list Korintským
1 Kr	První Královská
1 S	První Samuelova
1 Tm	První list Timoteovi
Žd	Židům

Seznam literatury

- ALLMEN, Jean – Jacques a kol.: Biblický slovník, Praha: Kalich, 1991
- Bible, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, Praha, 1993
- BIČ, Miloš a kol.: Výklad ke Starému Zákonu I, Praha: Kalich, 1991
- BROŽ, Vojtěch: Nový Zákon, Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Katedra náboženské výchovy a charitativní práce, 2006
- DUPLACY, Jean a kol.: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991
- ELLISON, H. L.: Farizeové, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- ELLISON, H. L.: Pokrytec, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- FEINBERG, F. C.: Čisté a nečisté, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- FEINBERG, C. L., HARRISON, R. K.: Zákoníci, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- FENSHAM, F. C.: Království Boží, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- GEORGE, Augustin, Přísaha, in: LÉON-DUFOUR, Xaver a kol.: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981
- GNILKA Joachim: Das Mathäusevangelium. Erstel Teil. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1988
- GUILLET, Jacques: Ospravedlnění, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- HAGNER, Donald Alfred: Word Biblical Comentary, Volume 33A, Matthew 1-13: Waco Texas: Word Books, 1993
- HARRINGTON, Daniel J.: Evangelium podle Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003
- <http://www.greekbible.com>
- Jeruzalémská Bible: Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství, 2009
- LACAN, Marc-Francois: Cizoložství, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981

- LÉON-DUFOUR, Xaver: Hněv, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981
- LÉON-DUFOUR, Xaver: Spravedlnost, in: LÉON-DUFOUR, Xaver (a kol.): Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981
- LIMBECK, Meinrad: Evangelium sv. Matouše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996
- Nový zákon, Praha: Česká liturgická komise, 1989
- PAYNE, J. B.: Spravedlnost, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996
- RATZINGER, Josef: Ježíš Nazaretský, Brno: Společnost pro odbornou literaturu, o.s., 2007
- RYŠKOVÁ, Mireia: Doba Ježíše Nazaretského, Praha: Karolinum, 2008
- TASKER, R. V. G.: Matoušovo evangelium, in DOUGLAS, J. D. a kol.: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996